

Journalister eller funktionärer?

Fackföreningspressen och den journalistiska friheten i Finland

MERJA MINKKINEN

I Finland publiceras 84 olika fackliga tidningar av vilka 25 ges ut av SAK-FFC (finsk motsvarighet till LO), 37 av AKAVA (de akademiska yrkesgruppernas centralorganisation) och 22 av STTK-FTFC (funktionärernas och tjänstemännens fackliga centralorganisation). (T-lehtimiehen vuosikirja 1996).

I denna artikel granskas den journalistiska frihetens gränser och möjligheter inom den finska fackföreningspressen utgående från en ny undersökning (Heinonen & al. 1996). Min egen yrkeserfarenhet omfattar en kort tid som arbetsmarknadsredaktör vid en politisk dagstidning (*Suomen Sosialidemokraatti*) samt åtta år som redaktionssekreterare vid en organisationstidning (*Aikamerkki*, organ för Työväen Sivistyliitto, Arbetarnas Bildningsförbund i Finland) vars läsekrets till en stor del bestod av fackföreningsaktivister. Dessutom har jag verkat som medhjälpare och kolumnist i flera finska fackföreningstidningar. Mina erfarenheter av branschen, d.v.s. av fackföreningsjournalistiken, kan kanske användas som allmän referensram inom fältet.

Uppgifterna i artikeln baserar sig huvudsakligen på en undersökning som gjorts vid Tammerfors universitet, Institutionen för journalistik och masskommunikation (Heinonen & al. 1996). Undersökningen genomfördes våren 1996 på initiativ av Finlands Socialdemokratiska Journalistförbund och Allmänna Journalistförbundet i Finland. Den omfattade fem finska fackföreningstidningar som publicerades av medlemsorganisationer inom SAK (FFC, Suomen Ammattiliitotjen Keskusjärjestö, Finlands Fackförbunds Centralorganisation).¹

I undersökningen intervjuades 9 redaktörer som dessutom förde dagbok över sitt arbete under en tid av 1-2 veckor. Man eftersträvade att med frågorna göra en omfattande kartläggning av den journalistiska arbetsprocessen inom en fackföreningstidning, alltifrån redaktörens autonomi och censur/självcensur till konkreta problem och förhållandena på arbetsplatsen. Jag skall här koncentrera mig på det teoretiskt sett mest intressanta temat, nämligen den *journalistiska friheten* och maktförhållandena inom fackpressen.

För den journalistiska friheten kan man i detta sammanhang använda Pertti Hemánus' (1983, 19) definition. Enligt honom avser man med journalistisk frihet "den frihet som redaktörerna – med undantag av chefredaktören – har för att ut-

föra sitt arbete för de mål och med användning av de medel de anser vara riktiga". Därvid skall de inte hindras av vare sig redaktionen eller massmedieinstitutionens interna maktförhållanden.

De enskilda redaktörerna representerar alltså subjektet för den journalistiska friheten. Med *yttrandefrihet* avses däremot en medborgerlig rättighet i vidare bemärkelse. Med *rättsinnehavare* avses i detta fall inte medierna eller redaktörerna utan vanliga människor, och den åsyftade rättigheten är en grundläggande demokratisk rättighet. Den journalistiska friheten utgör sålunda bara en del av yttrandefriheten. Denna del är emellertid inte mindre viktig: kritiska och öppna medier är nödvändiga för att yttrandefriheten överhuvud skall kunna förverkligas i samhället (se t.ex. Nordenstreng 1996, 272).

Propagandabladd eller forum för öppen diskussion?

Den finska fackföreningspressen har tidvis kritiserats för svaghet, bristande journalistisk frihet och ensidig politisk agitation. Enligt Jyrki Pietilä kunde fackföreningspressen vara "debattforum, idékälla och vägvisare". Han konstaterar dock att den finska organisationskulturen i praktiken har varit "mera leninistisk än Vladimir Iljitj själv". Därför har också fackföreningstidningarna följt de leninistiska pressidealen. Lenin ansåg ju att en tidning borde vara 1) en kollektiv propagandist, 2) en kollektiv agitator och 3) en kollektiv organisatör (Pietilä 1990, 93).

Pietilä undrar om det inte – också från journalistisk synpunkt sett – vore bättre att fackföreningsrörelsen verkligen tvingades kämpa för sin tillvaro i samhället. Också efter att man t.o.m. i det förutvarande Sovjetunionen har infört glasnost kunde fackföreningspressen i Finland ha en utmanande uppgift som "kollektiv ideator" (ibid., 93).

Pietiläs synpunkter är från år 1990. Sen dess har Finland hamnat i en djup ekonomisk kris och också fackföreningsrörelsen har ofta varit tvungen att kämpa för sin tillvaro och för sin plats i samhället. Har denna utveckling – som Pietilä önskar – haft en positiv inverkan på den journalistiska friheten i fackpressen?

Enligt Heinonen & al. (1996) var de flesta av de intervjuade redaktörerna relativt nöjda med sin journalistiska frihet. På en skala från 0 till 7 (0= positiv, 7= negativ) bedömdes den jour-

---

*Institutionen för journalistik och masskommunikation,
Tammerfors universitet, Box 607, FIN-33101 Tammerfors*

nalistiska frihet som fackförbundets ledning ger redaktören med 2 poäng. Arbetet ansågs också vara mycket självständigt och bedömdes med ungefär 2 poäng på samma skala (ibid., 51).

I ljuset av intervjuerna är bilden dock mera komplicerad. Enligt redaktörerna ser förbundsledningen tidningen ofta som ett vapen i den politiska och organisatoriska kampen. Journalisterna själva vill däremot hellre se den som ett forum för öppen och fri diskussion. Denna åsiktsskillnad förorsakar tidvis konfliktsituationer i vilka redaktörernas anpassningsförmåga och den journalistiska frihetens gränser testas.

Den problematiska dubbelrollen

Att vara redaktör och journalist i en politiskt, också partipolitiskt, bunden organisation är faktiskt en paradox i sig. Traditionellt förutsätter journalistrollen en viss kritisk distans till alla intressegrupper (se t.ex. Nordenstreng 1995) medan däremot funktionärrollen oftast innebär ovillkorligt och okritiskt godkännande av organisationens mål och arbetssätt.

Denna inbygda konflikt kommer klart fram i undersökningen som gjordes av Heinonen & al. Majoriteten av de intervjuade betonade att de först och främst ansåg sig vara journalister: bara 2 av 9 såg sig i första hand som funktionär. Nästan alla hade emellertid organisatoriska förpliktelser utanför tidningen, t.ex. i fackförbundets informations- och PR-verksamhet (Heinonen & al. 1996, 27-31).

Strävan till neutralitet och distans kan också ses i att samtliga intervjuade redaktörer var medlemmar i Finlands Journalistförbund, men inte i den fackorganisation som tidningen representerade. Andra funktionärer såg ibland detta som protest och självhävdelse: "Redaktörerna tycker sig vara bättre än andra", eller "vad tror ni att ni är" (ibid., 34, 36).

Det är vanligt att fackpressredaktörerna snarare identifierar sig med sina kolleger och journalister i allmänhet än med de anställda i sin egen arbetsmiljö. Den viktigaste referensgruppen för dem då det gäller feedback är andra journalister. Kort sagt: Vill man vara social umgås man med människorna på arbetsplatsen. Vill man få analytisk kritik beträffande artiklarna går man till kolleger. Förhållandet till de andra funktionärerna och till människorna på arbetsplatsen är däremot mera återhållsamt:

Jag har medvetet strävat efter att hålla tidningen och mig själv utanför arbetskollektivet eftersom jag vill bevara mitt psykiska oberoende. Förhållandena är sakliga, jag känner människorna, vi pratar om allt, men jag vill med avsikt hålla en viss distans. (ibid., 37).

Tidsbrist och stress ständiga problem

Dubbelrollen som journalist och funktionär leder hos många redaktörer till praktiska problem som ofta har att göra med tidsresurser. De flesta av de intervjuade ansåg att arbetet som fackredaktör ibland var mycket stressande (5 poäng på skalan 0-7, 0=positiv, 7=negativ) och att det på grund av andra organisatoriska uppgifter inte fanns tillräckligt tid för själva tidningen (4 poäng på samma skala). (Heinonen & al. 1996, 51).

Om man verkligen vill koncentrera sig på skrivandet sker detta ofta på fritiden:

Brådskan reflekteras naturligtvis i det journalistiska arbetet och i produkten, d.v.s. tidningen. Det vore fint om man någon gång kunde sätta sig in i artiklarna ordentligt, om man kunde lägga ner mera tid på att fundera på artiklarna och på att skriva mera ingående. (ibid., 24).

Inte så sällan ställer förbundsledningen också konkreta krav på tidningen. Oftast händer detta i samband med förbundsval eller andra organisatoriska "kriser". Om man t.ex. önskar få flera förtroendemän till arbetsplatserna förväntas tidningen att ge ut skrivelser om "hur underbart det är att vara förtroendemän" (ibid., 14).

Fackförbundets ledning har ofta större förståelse för redaktörernas journalistiska ambitioner än organisationens mellanivå, de andra funktionärerna eller "de små pamparna". Redaktörerna vill gärna skriva för de vanliga medlemmarna och anser att tidningen är just medlemmarnas språkrör. Funktionärerna däremot betraktar tidningen mera som ett medel för organisatorisk agitation:

Organisationen vill använda tidningen som propagandamedel, många funktionärer är mycket gammalmodiga, av politruktyp... de har svårt att förstå att det finns etiska normer som vi vill hålla fast vid plus ett gott journalistiskt arbetssätt. (ibid., 13).

Kontroll genom resursfördelning

Om tidningen kontinuerligt väcker missnöje hos ledningen kan redaktionen tvingas till ordning och lydning genom tillstramning av ekonomin. Ledningen kan till exempel skära ner anslagen för medarbetare. Ingen av de intervjuade sade sig ha råkat ut för detta, men man var mycket medveten om möjligheten:

Jag är nog medveten om att om någon vill påverka tidningens linje lyckas det genom resursfördelningen. Ekonomin åtstramas. Det kan ske en gång om året då man beslutar om anslagen för tidningen, om det alltså finns ett allmänt missnöje från en längre tid. Eller också kan det ske gradvis och småningom, man börjar gnata om olika saker. Exempelvis om medarbetarvoden. Ekonomisektorn och organisationsledningen kan nog sina konstigheter om det behövs. Tillsvidare har sådant inte kommit fram, med det är ett av de säkraste tecknen. (Heinonen & al. 1996, 14-15).

Enligt redaktörerna är den rådande ekonomiska krisen inom fackföreningsrörelsen ett av de största hoten mot den journalistiska friheten. En nedskärning av resurserna skulle också innebära en sänkning av tidningens journalistiska nivå. I värsta fall skulle tidningen förtvina till ett informationsblad:

Om arbetslösheten fortsätter som nu eller blir värre, vill man spara. Då naggar man först på tidningen: skär ner antalet nummer per år eller sidor per tidning. Man försöker utarma tidningen under förevändningen att spara. Går det riktigt illa finns det ett tryck på att införa något slags censur. Tidningen för-

vandlas till ett informationsblad – en skrämmande tanke. Man måste göra en så jävla bra tidning att de inte har råd att dra in den. (ibid., 42).

En kastrerad redaktör – ett ideal för fackför- eningsrörelsen?

Det finns relativt få undersökningar om fackföreningspressen i de övriga nordiska länderna, men ändå några vars resultat kan jämföras med dem som Heinonen & al. kommit till. De norska journalisterna Reidun Nydal och Marianne Monsen granskar i sin bok (Nydal & Monsen 1989) redaktörernas journalistiska frihet i fackföreningstidningarna samt den praktiska tillämpningen av de journalistiska reglerna i fackpressen.

Enligt Nydal och Monsen utsätts redaktörerna i fackpressen för stress och många slags konflikter på ett helt annat sätt än dagstidningarnas journalister. Förbundsledningen kan utöva påtryckning; det är nämligen ledningens uppgift att hålla i gång en fungerande fackorganisation. Redaktörerna däremot vill vanligtvis göra en bra tidning och nöjer sig inte alls med att bara vara organisationens språkrör.

I princip handlar fackpressredaktören enligt samma journalistiska regler som alla andra journalister. Inom fackföreningen har han dock ofta många andra uppgifter, till exempel att svara för organisationens informationsverksamhet.

Nydal och Monsen analyserar journalistens ställning bl.a. utgående från denna synpunkt. Får redaktören i en organisationstidning ta upp negativa frågor till behandling inom sin egen organisation och får han framföra dem i offentligheten som om han var en utomstående observatör? Var dras gränsen för lojaliteten mot den egna organisationen?

Om redaktören utsätts för påtryckning kan man fråga sig om det överhuvudtaget är meningsfullt att arbeta i en miljö där organisationsledningen inte respekterar de journalistiska grundreglerna. Hur långt måste lojaliteten sträcka sig? Nydal och Molin frågar om den ideala redaktören i fackpressen är "kastrad": den journalistiska friheten gäller bara så länge som den inte skadar arbetgivarens eller 'rörelsens' intressen.

Specialister eller "fackfolk"?

Enligt Kristina Wallander (1992) väcktes diskussionen om redaktörernas ställning i fackpressen i Sverige redan på 1950-talet. Man frågade sig om fackpressredaktörerna skulle vara oberoende journalister eller "fackfolk". Man ansåg nämligen att journalisterna och organisationens funktionärer hade olika intressen i det redaktionella arbetet. Opinionslutade då åt "fackfolk" med argumentet att den som skrev om organisationens angelägenheter borde försvara organisationens intressen och representera organisationens linje. (ibid.)

I Finland finner man konflikten mellan journalister och "fackfolk" i en gammal tradition enligt vilken förbundsordföranden samtidigt är chefredaktör för tidningen, medan de personer som i praktiken är ansvariga för tidningen kallas redak-

tionssekreterare eller redaktörer. Det här har fackpressredaktörerna ofta protesterat mot.²

Förbundsledarnas ställning som chefredaktör är oftast helt formell; de flesta av dem har varken tid eller intresse att blanda sig i journalistiska detaljer. Det finns emellertid en djupare orsak till formaliteterna: viljan att kvarhålla den journalistiska makten där den hör hemma, d.v.s. hos "facket", och inte hos journalisterna.

I denna hierarki är journalisten maktlös eller rentav "kastrad" i den bemärkelse som Nydal och Monsen (1989) fastslår: journalisten utför det praktiska arbetet men har i sista hand ingen rätt att bestämma över resultatet, d.v.s. över tidningen.

Traditionen har blivit starkt kritiserad och den håller på att ändras. De flesta redaktörerna inom fackföreningsrörelsen accepterar inte längre att de journalistiska besluten fattas av människor som varken har journalistisk yrkeskunskap eller journalistiska ambitioner.

Också förbundsledningen tycks numera ha förstått detta. I många fackliga tidningar i Finland har den journalistiska personalen nu fått rätt att bestämma över sin egen arbetsprocess. Detta har ofta lett till märkbara förnyelser i tidningarnas journalistiska linje och layout (se t.ex. Lavikka 1990, 102-103). I de flesta fallen är resultatet enligt min uppfattning också betydligt bättre och mera 'läsarvänligt' än förr.

Slutsatser: den komplicerade journalistiska friheten

Den journalistiska arbetsprocessen har alltid också en social sida där makt och maktförhållanden i sista hand är avgörande. Under ett långvarigt arbetsförhållande i en förbundstidning hinner redaktören bekanta sig med organisationslivets intriger och anamma fackföreningsrörelsens idéer så att han skriver försiktigare och ställer sina ord "rätt" (Heinonen & al. 1996, 14). Onekligen leder detta i vissa fall till kompromisser eller till och med självcensur.

Problemställningen lojalitet eller journalistisk frihet är emellertid inte en enkel antingen-eller-fråga. I princip anser alla intervjuade redaktörer det självklart att förbundets synpunkter, målsättningar och allmänna linjer syns i tidningen:

Tidningen reflekterar förbundets linje. Ifall det finns oklarheter kan chefredaktören säga sin åsikt och redaktionen sin, men tidningen själv för fram förbundets linje. Jag ser inga problem i detta. I vissa tidningar i Finland och också i Sverige har man haft problem i den här frågan, men själv har jag inga etiska svårigheter att acceptera situationen. (ibid., 13).

Genom att man godkänner detta accepterar man inte nödvändigtvis okritisk agitation. Redaktörerna i fackpressen – åtminstone enligt den undersökning som gjordes av Heinonen & al. – kan i stort enas med sin organisation om de grundläggande principerna utan att för den skull göra avkall på sitt kritiska grepp.

Noter

1. Undersökningen omfattade tidningarna *Auto- ja kuljetusala* (Bil- och transportförbundet), *Puntari* (Affärsförbundet), *Reaktio* (Kemiförbundet), *Toimikas* (Textil- och beklädnadsförbundet) och *Ravintolahenkilökunta* (Hotell- och restaurangpersonalförbundet).
2. År 1995 hade t.ex. 20 av de SAK-(LO)anknutna tidningarna (80%) en journalist som chefredaktör. I 5 tidningar (20%) fungerade förbundsordföranden som ansvarig redaktör. (T-lehtimiehen vuosikirja 1996, 71-77).

Referenser

Hemánus, Pertti (1983): *Journalistinen vapaus* (Den journalistiska friheten) Gaudeamus: Helsingfors.

Heinonen, Ari & Susanna Huotari, Leena Laakso, Heikki Luostarinen, Ulla Pitkänen, Tuula Puranen ja Marja-Leena Tihveräinen (1996): *Ei kehuja ennen kuolemaa . Raportti ay-lehden toimittajan työstä ja ammatillisesta identiteetistä* (Inget beröm före döden. En rapport om det redaktionella arbetet och journalistens yrkesidentitet i en fackföreningstidning). Tammerfors universitet, Institutionen för journalistik och masskommunikation, publikationer C 20: Tammerfors.

Lavikka, Riitta (1990): *Onnistuuko lehti uudistus?* (Lyckas pressreformen?) i Pietilä, Jyrki (red.): *Viestintä muutokseen – muutokseen viestinnässä* (Kommunikationen i förändring – mot förändringar i kommunikationen?), 102-106. Voionmaa-institutet, Tammerfors.

Nordenstreng, Kaarle (1995): *The journalist: a walking paradox*. I: Lee, Philip (red.): *The democratization of communication*, 114-129. University of Wales Press: Cardiff.

Nordenstreng, Kaarle (1996): *Katsomosta areenalle. Kansalaisen paluu sananvapauden haltijaksi* (Från åskådarpåls till arenan. Medborgarna återtar sin yttrandefrihet). I: Nordenstreng, Kaarle (red.): *Sananvapaus* (Yttrandefrihet), 272-288. WSOY, Juva.

Nydal, Reidun & Monsen, Marianne (red.) 1989: *Den kastrerte redaktør – Yrkesorganisasjonens ideal?* Institutt for journalistikk. Fredrikstad.

Pietilä, Jyrki (1990): *Mitä kello on lyönyt ay-liikkeen tiedotukselle?* (Hur står det till med fackföreningsrörelsens information?) I: Pietilä, Jyrki (red.): *Viestintä muutokseen – muutokseen viestinnässä*, 88-93. Voionmaa-institutet, Tammerfors.

T-lehtimiehen vuosikirja 1996 (T-journalistens årsbok 1996). Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto, Turenki.

Wallander, Kristina (1992): *Med arbetarna som läsekrets. Fackförbundspressens kulturstoff från 1887 till våra dagar*. Gideå Vildros.